Limba greacă a documentelor comerciale din arhivele româneşti[1]

Loredana Dascăl
Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti

Abstract: This article analyzes a large corpus of the Greek language attested during the post-Byzantine and modern Greek phase shift. The compact shape of the corpus is due to the existence of the archival fond "The Greek Merchants' Company of Sibiu (1453-1895)" which, cumulating the correspondence of several Greek commercial houses, firms and individual merchants, synthesizes exponentially the typology, the rhetoric and the historical information present in a series of commercial archives (see Bibliography, A. Sources) that still maintain their unexplored source value. Aside from the economic realia, the Greek corpus reproduces the authentic speech of a group constituted as a distinct ethnic community, solidarized in forums that have provided monopoly and a remarkable influence in the Euro-Balkanic area. The linguistic assessment of the documents' stock brings new results for the history of the Greek language (variety "Romeika") of the XVII – XIX centuries period, during which it was under the pressure of migration phenomenon and the influencing factors occurred by the transplantation of the code in other lands than the original ones, particularly Romanian. The scientific instruments made available by the interdisciplinary extent of linguistics – the analysis is divided into folowing levels: 1. The ethnic identity of issuers from the historiographical perspective, 2. Decanting variety "Romeika" through the aloglot permissiveness perspective of the Greek language and the "γλωσσικό ζήτημα" polemic; diglossia aspects of the variety "Romeika" in commercial archives, 3. Balkanic multilingualism and contamination of the Greek variety in circulation; treatment of the aloglot interferences occured in the Greek language of the documents and 4. Traductology technique for archival processing – draw a veritable fresco of the targeted socio-professional group, with digressions into socio-historical macro-contexts determining for the linguistic strategies that its members use. The dynamic linguistic, historical and palaeographic revelation of the commercial corporations offers new interpretation criteria for the cultural and material consistencies and dissociations activated in Euro-Balcanic region by the Latin-Greek gene, recte the Aromanian one, and also for the interpretation of the decisive influence of mentality in the Romanian space by the insertion of the "Greek" merchants in this landscape.

Key-words: Greek commercial archives, Balkan multilingualism, aloglot interferences, xenisms, Greek language, Vlach language, Aromanian language, Romeika language, απλορωμαΐϊκα, Greek merchants, Aromanians, palaeography, traductology technique, translation of the old texts, archivist.

[1] Articolul sintetizează reflecţii şi concluzii ce intră în alcătuirea lucrării Dascăl 2011.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

1. Identitatea etnică a emitenţilor din perspectiva istoriografică

Evaluarea limbii greceşti a documentelor comerciale din arhivele româneşti implică în prealabil dezvoltarea problemei structurii etnice a creatorilor lor. Abordarea acestui aspect este însă departe de a intra în istoriografia română şi greacă într-o zonă a adevărului definitiv delimitată. Motivul principal al ezitărilor şi al incertitudinii este, pe de o parte, subiectivismul politic şi social al celor două state îndreptăţite să emită statuări, subiectivism căruia i s-au circumscris majoritatea cercetărilor; pe de altă parte, ambiguitatea creată chiar de interesele economice ale negustorilor, mijlocite de un statut etnic ce le garanta cumulul avantajos de drepturi, alimentează în mod nefast neputinţa istoricilor de a recupera o veridicitate satisfăcătoare.

Teoriile care susţin existenţa aromânilor sub camuflajul negustorilor greci sunt de regulă vag şi sporadic inventariate. Vakalopoulos 1973 oferă viziunea de autoritate a istoriografiei greceşti asupra etnogenezei şi itinerariului istoric, politic şi cultural al aromânilor. În concepţia acestuia, macedonenii – despre care recunoaşte că, în virtutea tendinţei de a migra, au călătorit *in corpore* în Italia, în ţările din nordul Balcanilor şi în Europa Centrală, practicând comerţul – vorbesc „vlaha", o limbă de origine latină, înrudită cu celelalte limbi romanice din Europa de vest şi din România; ei sunt cuţovlahii, locuitori din Macedonia de vest şi centrală şi din Thessalia, populaţie nativă greacă latinizată (astfel s-ar explica bilingvismul), cu intense sentimente greceşti şi cu supranumele „ελληνοβλάχοι". Vakalopoulos nu contestă însă şi faptul că anume aceşti macedoneni de origine cuţovlahă sunt cei care au emigrat în Evul Mediu, în special după căderea Constantinopolului, în ţinuturile nord-balcanice şi în Europa centrală – unde au înfiinţat asociaţii şi case comerciale. Istoricul le urmăreşte caravanele cu mărfuri orientale şi de producţie proprie de-a lungul frontierelor austro-turceşti, în drumul spre Ungaria (inclusiv Banat), cu destinaţiile Viena şi Leipzig, unde, la fel ca în multe dintre marile oraşe străbătute, vor presăra confraţi „greco-vlahi" sau „macedoneni", pentru a practica un comerţ la valenţe fără precedent, asiguraţi împotriva boicotului local prin companii greceşti. Tot aceşti „imigranţi greci" se vor stabili în Valahia şi Moldova, după cum aceiaşi „imigranţi macedoneni" s-au aşezat în diverse oraşe şi sate din Transilvania (Sibiu, Braşov, Cluj, Arad, Alba Iulia, Hunedoara, Tokaj) încă din secolul al XV-lea. Deşi identificarea greci-macedoneni e generalizată, o explicaţie suplimentară asupra „grecilor" care au dominat viaţa economică medievală a ţărilor române apare drept revelatoare:

„A large proportion of these came from Macedonia, particularly the regions inhabited by Vlach-speaking populations, who, speaking a Romance language closely related to Romanian, found a sympathetic environment in the Transdanubian states. For this reason many other Greeks who emigrated in those parts let it be known that they were 'Aromuni' (Koutsovlachs) in order to gain the sympathy of the local inhabitants. (This is a fact recognised by Rumanians historians)" (ibidem: 396).

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

Nu există însă studii care să pună în realitate temeiul sentinţei lui A. Vakalopoulos, potrivit căreia grecii, odată ajunşi pe teritoriile româneşti, şi-au spus „aromâni" tocmai pentru a câştiga simpatia localnicilor. De altfel, lucrurile stau mai degrabă invers, din unghiul informaţiilor istorice care arată că aromânii şi-au disimulat adevărata identitate etnică, arborând-o pe cea grecească tocmai pentru a se prevala de renumele ei istoric şi cultural (cf. Popovici 1934: 17). Cercetător al comerţului transilvănean medieval, Al. Doboşi evocă obiectiv „aşezarea în masse mai mari a negustorilor macedo-români în Transilvania şi în locurile învecinate locuite de Români" şi „curentul de imigrare a negustorilor greci din Peninsula Balcanică, în cea mai mare parte macedo-români" (Doboşi 1936: 258-259), punând în acest cadru existenţa companiilor negustorilor greci din Sibiu şi Braşov. De asemenea, Gheorghe Ciuhandu nu lasă loc de îndoială: „Sub denumirea de comercianţi «greci», cari sunt menţionaţi din vremuri vechi până şi în legislaţia Ungariei de pe vremuri, şi aveau rosturi bine definite în comerţ şi în vieaţa socială, se ascundeau fraţii «macedo-români», sau şi greci veritabili pe lângă aceştia…" (Ciuhandu 1936: 229).

Despre „cât de puţin «greci» puteau să fie aceşti comercianţi" (ibidem: 238) comentează pe larg şi Dušan I. Popovici, care, în intenţia de a împrăştia dubiile tuturor cercetătorilor străini ce se exprimă asupra identităţii acestui neam, reconstituie istoria economică desfăşurată timp de trei secole pe un vast teritoriu balcanic. Etnogeneza aromânilor este concepută ca o simbioză şi confruntare a dominaţiei romane cu spiritul grec, manifestate şi asupra „grupurilor etnice străine", semibarbare, pe care grecii au reuşit să le convingă că, în fostul Imperiu Roman de Răsărit, împart aceeaşi moştenire spirituală şi politică, intensificată mai ales după căderea Bizanţului. Cert este că, în mod generic, spre deosebire de greci, aromânii au conservat chiar şi câteva secole după acest moment politonimul specific, recomandându-se drept „romei" (gr. „Ρωμαίοι", lat. „Graeci"), extrem de rar „μακεδονοβλάχοι" şi „κουτσοβλάχοι". D.I. Popovici aduce ca argument şi mărturisirile călătorilor şi ale statisticienilor din secolul al XVIII-lea, care „au constatat că sub numele de greci, neogreci şi macedoneni, «din cauza întrebuinţării prea dese a limbei neoelene, se ascund foarte mulţi aromâni»" (Popovici 1934: 17). Aceiaşi negustori aromâni sunt artizanii afacerilor bancare, dezvoltate prin firme celebre (Darvari, Bellu, Dumba, Dormuşi, Ianuş, Pop, Paciura, Moscu, Safranu, Stamu etc.), stabilite la Zemun, Viena, Pesta, Bucureşti, Sibiu, Braşov, Leipzig, Constantinopol ş.a. Ei au dat un impuls fără egal sistemului poliţelor, al cămătăriei, al cambiei, al comisioanelor şi expediţiilor, banii fiind, alături de mărfuri, obiect de tranzacţie comercială. În acest şuvoi economic dezlănţuit intră şi bogata corespondenţă purtată între rude, colaboratori, asociaţi, intermediari sau simpli angajaţi antrenaţi într-o amplă reţea mercantilă cu ramificaţii pe un teritoriu cucerit în totalitate.

Sinteza care echivalează în istoriografia românească lucrarea de referinţă a istoricului sârb este alcătuită de Hâciu 1936, care remediază toate posibilele erori de interpretare, afirmând în mod documentat (pe baza unei monumentale tradiţii scrise

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

şi orale – studii, arhive de stare civilă, mărturiile descendenţilor familiilor vizate şi ale microcomunităţilor etnice –, dar şi a minuţioasei analize onomastice, genealogice, antropologice, psihologice şi sociologice) preponderenţa incontestabilă a elementului aromânesc în mediile de prezenţă greacă din spaţiul românesc, inclusiv în cele două mari foruri negustoreşti de la Sibiu şi Braşov.

Aromânitatea trebuie aşadar enunţată ca o constantă a documentelor comerciale din arhivele de redacţie grecească, relevantă fie şi numai prin inventarierea toponimelor de provenienţă şi de relaţionare, sau a antroponimelor covârşitor aromâneşti, decelabile în pofida transpunerii greceşti.[2]

2. Decantarea varietăţii „romeica" prin prisma permisivităţii aloglote a limbii greceşti şi a polemicii „γλωσσικό ζήτημα"; aspecte diglosice ale varietăţii „romeica" în arhivele comerciale

În cercetarea glotologică a documentelor greceşti postbizantine interesează cu precădere poziţia teoreticienilor implicaţi în demersul de clarificare a eficienţei limbii din perspectiva lexicului agreat. Blamul decisiv aruncat asupra contaminării limbii greceşti cu unităţi lingvistice străine, cu totul lipsit de accentele literare de complicitate ludică cu care e impregnată criticarea franţuzismelor şi grecismelor din limba română, a avut ca efect, prin timbrul patriotard, eliminarea tuturor influenţelor aloglote dăunătoare autenticităţii elenismului. În pofida epurării lexicale ulterioare, prezenţa lor masivă în segmentul temporal şi documentar cercetat explică o serie de reacţii filologice şi istorice, întregindu-le semnificaţia.

Cultul diversificării, manifestat în astfel de arhive la valenţe multiple, este organizat de elementul unificator: limba greacă a comunicării. Pentru istoria limbii greceşti, secolele al XVII-lea – al XIX-lea în prima jumătate reprezintă perioada asimilării masive a orientalismelor şi italienismelor, favorizată de formele de stăpânire statală (turcocraţia şi ocupaţia veneţiană din insulele ionice) şi de direcţiile de dezvoltare economică (schimbul de mărfuri orientale şi strânsele relaţii comerciale ale moscopoliţilor cu Veneţia), care au adus însemnate transformări în cultura materială şi spirituală a grecilor. În scris, opţiunea negustorilor „greci" va fi pentru greaca populară, accesibilă vorbitorilor cu minimă instrucţie, dar şi celor cultivaţi. Greaca documentelor din arhive păstrează linia perfect inteligibilă pentru alogenii grecofoni, rareori tinzând spre zonele de elevaţie delimitate în esenţă de funcţia egocentrică a limbii (v. Nida 2004: 64). Pentru cât de justificată a fost

[2] Se impune aici semnalarea tendenţiozităţii sau a ignoranţei cu care astfel de nume sunt forţat grecizate în lucrările de specialitate; un exemplu concludent îl constituie cartea *Grecii din România* (Scalcău 2003), unde autoarea menţionează celebri companişti ca „Stephanos Villaras" (Ştefan Villara), „Dimitrios Darvaris" (Dimitrie Darvari), „Gh. Manikatis Safranos" (Manicati Safranu), „M.D. Patsiouras" (Paciura), „Iannakis Adamis" (Ioan Adami), „Hagi Ianousis" (Ianuş), şi unde însăşi Păuna (în cercurile elitiste „Paulina"), soţia lui Constantin Hagi Pop, este numită „Pagona" (formulă grafică şi fonetică sub care în unele documente arareori îi apare numele).

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

ostilitatea puriştilor greci faţă de amploarea fenomenului aloglot, stadiul ἁπλορωμαΐϊκη, analizat în contextul istoric al maximei permeabilităţi la influenţele străine, devine proba elocventă a anarhiei lexicale care s-a adăugat răvăşirii latino-bizantine a limbii elene, cel puţin sub aspectul conformaţiei rostirii vorbitorilor cu minimă emancipare prin circulaţia în spaţiul eurobalcanic.

Haosul revelat de savanţii secolului al XIX-lea în încercarea de a diviza sau omogeniza registrele limbii greceşti descrie o diversitate care nu s-ar mai încadra nici măcar în accepţia modernă a cultului originalităţii şi al tradiţiei lingvistice geoculturale. Dacă în categoria utilă a preluărilor aservite ideilor noi intră cu predilecţie ca limbi sursă franceza şi germana, e obligatoriu ca viabilitatea fenomenului în ansamblu să fie condiţionată de respingerea cuvintelor străine pătrunse din oricare alte motive în greaca populară, damnate să altereze esenţa limbii: „...ἡ γλῶσσα ἡ δημώδις, ἧς ἡ πολλαπλῆ ἀρχὴ ἐξαφανίζεται ἐν τῷ μεσῳ αἰῶνι, λίαν βάρβαρος, παραμεμορφωμένη, πλήρης λέξεων Τουρκικῶν, Σλαυϊκῶν καὶ Φραγκικῶν." (…limba populară, al cărei început sinuos se dovedeşte în prea barbarul ev mediu, este ultramodificată, plină de cuvinte turceşti, slave şi *frânce*., i.e. occidentale de origine latină, Rados 1890: 163, s.n. *et* n.n.). Este de înţeles deci poziţia lingviştilor autentic greci – înregimentaţi în polemică mult mai târziu decât iniţiatorii şi partizanii din diaspora ai curentelor lingvistice şi având aşadar de recuperat rapid şi fără concesii pe tema „divagaţiilor îndepărtate"[3] – care excludeau categoric configurările filologilor şi ale cărturarilor „expaţi". Pentru ei, „teoria demoticei încăpuse pe mâna celor străini de ea care îşi trăiesc cea mai mare parte din viaţă departe de ţară" (ibidem: 36). Ironia caustică faţă de conaţionalii cu vederi neoromanice, nu lipsită uneori de sentimentul de sfâşiere fraternă, se concentrează cel mai adesea în supranume peiorative ţintite direct în orgoliul etnic. Astfel, dacă apelativul „romeu", arborat cu mândrie întârziată de către negustorii greci ai companiilor transilvănene, este lustrat în perioada de erupţie a conflictului *γλωσσικό ζήτημα*, întreprinzătorii din Franţa, Italia, Germania, Olanda (Amsterdam), Anglia, America, Austro-Ungaria sunt dur etichetaţi de către confraţii lor drept „graeculi": „Ἕλληνές τινες' συγγνώμην, *γραικούλοι* ἤθελον νὰ εἴπω..." (Ăia, Eleni? scuze, *graeculi* voiam să spun…, i.e. sclavii greci ai romanilor, cu atribuţii de secretariat, Kousoulas 1904: 103, s.n., n.n.). În acelaşi timp apare şi necesitatea de a îndrepta o ultimă armă împotriva elementelor ostile de alt neam (răsăritene) şi, deloc întâmplător, este invocat contextual cazul poporului român care, deşi neolatin, poate că, la fel, nu ar trebui să

[3] Cărţile (tratate ştiinţifice, opere literare, traduceri) în greaca vulgară erau semnate de autori exclusiv „mixobarbari", de editori şi contributori din rândurile intelectualilor şi negustorilor din diaspora (macedoneni, thessalioţi, epiroţi); o serie considerabilă de lucrări filologice din secolele al XVIII-lea – al XX-lea care tratau „problema lingvistică" dispun de anexe cu liste nominale şi cuantumul donaţiilor pentru tipărirea cărţilor, iar astfel de liste aduc în prim-plan antroponimele şi hrematonimele care populează fondurile arhivistice create de comercianţii „greci".

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

se considere vrednic de Noua Romă.[4] Esenţa elenismului este ignorată în Europa din cauză că purtătorii ei nu contestă suficient şi nu corectează opinia generalizată despre caracterul neolatin al grecilor (Rados 1890: 105), caracter indus în mod eronat de metamorfoza operată la scară largă de latinisme şi xenisme neoromanice.

Adicţia faţă de xenismele moderne culte a generat efectul *τό μιξοβάρβαρον* sau *τό μακαρονικόν ὕφος*, malformaţii ale competenţei lingvistice, puse, ca toate malformaţiile de altfel, pe seama grecilor înstrăinaţi spaţial sau etnic de „laptele matern"; calificativele metalingvistice de acest fel caracterizează în epocă modul de comunicare verbală sau scrisă în care amestecul de limbi, dialecte sau alte forme idiomatice dau replica parodică la cosmopolitismul vremii. La suspiciunea extinsă peste toate schimbările efectuate asupra atticismului clasic, reacţia celor care uzau de variante dialectale a fost conceperea gramaticilor[5] axate pe teoria modificărilor

[4] „Ποῖον λοιπὸν ὅπλον ἀπομένει ὑμῖν κατὰ τῶν ἑτερογενῶν καὶ πολεμίων ἡμῶν ἐν'Ανατολῇ στοιχείων; Μήπως καί οἱ῾Ρουμάνοι τότε, νεολατινικὸν ἔθνος, δὲν δύνανται οὕτω νὰ διατυπώσωσι καὶ αὐτοὶ ἀξιώσεις επὶ τῆς Νέας῾Ρώμης, ὡς ἡμεῖς ἐπὶ τῆς ἐξελληνιθείσης Κωνσταντινουπολεως ὡς νεοελληνικόν;" (Ce armă deci ne mai rămâne împotriva elementelor de alt neam şi duşmănoase nouă din Orient? Poate că nici românii atunci, popor neolatin, nu pot să se intituleze astfel nici ei demni de Noua Romă, precum noi de Constantinopolul elenizat drept neoelen?, Rados 1890: 83). Referitor la problema aromânilor, abordată aluziv, acelaşi autor izbucneşte: „Şi să ne conteste astăzi măreţia spirituală şi aceşti români! Graniţele! populaţia!" („Καὶ ἀμφισβητοῦσιν ἡμῖν σήμερον τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν καὶ αὐτοὶ οι ῾Ρουμάνοι! Τὰ ὅρια! ὁ πληθυσμός!", ibidem: 136), sau arată că zelul ştiinţific al tranşării problemei etnolingvistice greceşti poate fi minat şi de ridicolele pretenţii geopolitice ale unor popoare fără trecut cultural-istoric semnificativ: „Οἱ ῾Ρουμάνοι τῶν῾Ρωμαίων ἀπόγονοι καὶ τοῦ'Ανατολικοῦ῾Ρωμαϊκοῦ κράτους κληρονόμοι, οἱ Σέρβοι, τοῦ μέχρις'Ολύμπου ἐκταθέντος Κράτους τοῦ Στεφάνου Δουσάν, οἱ Βούλγαροι τοῦ μεγάλου'Αλεξάνδρου! ἀλλ'οὐχὶ μετ'ἀξιώσεων μέχρι Γάγγου καὶ'Ινδοῦ πρὸς ὥραν." (Românii descendenţi ai romeilor şi moştenitori ai statului romaic răsăritean, sârbii ai statului lui Ştefan Duşan întins până la Olimp, bulgarii ai marelui Alexandru! nu cumva cu pretenţia până la Gange şi Ind de-acum?!, ibidem: 149).

[5] Pe parcursul secolului al XIX-lea, disputele impulsionează editarea de opere lingvistice comparative – gramatici normative şi lexicoane etimologice destinate categoriilor considerate vulnerabile (în special tinerii şi grecii din diaspora) – care pun în evidenţă asemănările şi deosebirile între greaca veche şi latină, între romeică şi greaca veche, între romeică şi italiană, franceză, latină, turcă, germană etc.; acum face carieră în istoria limbii greceşti etapa-concept *απλά*, concretizată în lucrările de *ἁπλοελληνική*, *ἁπλορωμαΐϊκη γλῶσσα* şi precursoare a conformaţiei definitive *νεοελληνικά*. W. Martin-Leake nu întâmpină dificultăţi în a descoperi corespondenţe fonetice, gramaticale şi lexicale între romeică şi limbile neoromanice, semnalând însă că grecii se feresc să folosească etnonimul şi glotonimul *romaic* (în condiţiile în care companiştii transilvăneni îl afişau cu orgoliu nedisimulat, profitând de confuzia universală cu privire la sorgintea lor şi la diferenţierile etnice interne): „The modern Greeks call the ancient language *Hellenic* (*῾Ελληνικὴ γλῶσσα*) and their own dialect *Romaic* (*Ρωμαϊκή*). The learned among the modern

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

fonetice naturale explicabile diacronic, punctate deliberativ şi obsesiv: „καθόλου δὲν βαρβαρίζομεν", „ἐμεῖς δὲν βαρβαρίζομεν λοιπὸν" (Christopoulou[6] 1805: *passim*).

În plan extern, larg difuzată spaţial din considerente politice, economice, demografice şi culturale, la câteva secole distanţă de antichitate, greaca îşi consolidează în etapa postbizantină statutul de *lingua franca* (v. Vikor 2004: 328 *et seqq*., Kloss 1966: 122), care o supune unui drastic fenomen de unificare a straturilor prin simplificarea sistemului, rezervându-i candidatura la statutul de *pidgin*, indicat şi de glotonimul απλορωμαΐϊκα. Vehiculată, conservată şi promovată din raţiuni socioculturale diverse (vitalitate, legitimitate, prestigiu, fidelitate, securitate), greaca postbizantină s-a numit *romeica* – în mod oficial pe parcursul existenţei Imperiului Roman de Apus – atât timp cât a fost cultivată de către emulii valorilor conceptului ῥωμηοσύνη în arealul geografic eurobalcanic. Vitalitatea etnolingvistică a înzestrat optim *romeica* pentru exercitarea pe termen lung a concurenţei cu varianta standardizată de cercurile filologice ateniene, în virtutea unor factori favorizanţi (uzul oral de largă răspândire în spaţiu şi generaţii, demografia grupului etnic – distribuţia, statistica imigraţiei –, statusul alocat varietăţii sau vorbitorilor săi – economic, social, politic, socioistoric, lingvistic intern/extern –, suportul instituţional care a acreditat varianta diglosică ori grupul identificat cu aceasta). Astfel, romeica negustorilor s-a consolidat şi propagat prin autoritatea nivelului informal reprezentat de religie şi cultură, şi prin a celui formal, susţinut de *mass media* educative (prezenţa în presa internaţională, în special vieneză, şi larga difuzare a acesteia, tipăriturile provenite din renumitele imprimerii cu monopol *homogheneis*), dar şi prin codificarea operată de către ocupanţii dregătoriilor influente, profund implicaţi în reţeaua politico-economică a ţărilor de rezidenţă

Identificându-i-se centrul geolingvistic de propagare tip *wave-model* (Britain 2004: 37) în regiunile Macedonia-Epir-Thessalia – sursele atestate istoriografic pentru hemoragia etnografică din secolele al XVII-lea – al XIX-lea –, romeica în ipostaza de regiolect supus koineizării devine o optică plauzibilă. De altfel, blamul aruncat consecvent în polemica *γλωσσικό ζήτημα* asupra acestei varietăţi care complică diglosia greacă capătă adesea nuanţele conflictului interdialectal şi, mai mult, ale clasicului rasism lingvistic grecesc (v. *et* Calvet 1999: 64), concertat încă o dată asupra barbarismului cu nouă înfăţişare: influenţele regionale şi aloglote, străine de sistemul atticismului pur. Aluziile şi demascarea făţişă, sau comentariile şi interpretarea istoriografică a originii barbare a neamului vechii Macedonii nu lipsesc din discursurile ştiinţifice ale secolelor marcate de deriva filologică, astfel încât

Greeks, wishing to avoid the word *Romaic*, apply to their dialect the epithets of *κοινή*, *νέα*, *σημερινή*, *τωρινή*, *χυδαία*, *ἄπλη*, *ὠμιλουμένη*…" (Martin-Leake 1814: 1-2).

[6] Athanasios Christopoulou, poet şi dramaturg de formaţie erudită, născut la Kastoria în 1772 şi stabilit împreună cu familia la Bucureşti (unde a încetat din viaţă, în 1847), a îndeplinit dregătorii la curtea domnilor Alexandru Mourouzi şi Ioan Caragea şi s-a implicat în mişcarea „Φιλική Εταιρία", în calitate de consilier al lui Alexandru Ipsilanti.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

romeica este incriminată ca etnolect (v. Singleton-Kallen 2004: 535 *et seqq.*) şi atribuită categoriei sociale ὁμογέμεια[7], care îi încorporează pe emigranţii spaţiului geopolitic al antichităţii elene. În numele unui teoretic *ius sanguinis*, statutul de grec *homogheneis* a reprezentat pentru o îndelungată perioadă permisul de mobilitate în elita internaţională şi de transcendere a condiţiei de supus străin, venetic sau nomad. Validarea acestui statut privilegiat era garantată în primul rând de cunoaşterea limbii greceşti. În funcţie de mediul socioprofesional integrator, cunoaşterea se probează prin competenţa şi accesul la nivelele limbii; întrucât însă categoria vastă şi vocală a emigranţilor o formau negustorii şi dregătorii proveniţi din rândurile acestora, aşa cum confirmă imaginea pragmadiscursivă a arhivelor greceşti, nivelele fonetic şi lexical de bază (particularităţi de pronunţie, stereotipii verbale şi o întreagă gamă de *shibboleth*-uri copiate, semnalabile şi în plan semiotic) erau suficiente pentru asumarea rolului. La fel de convingătoare era incluziunea în creştinătatea ortodoxă, iar apartenenţa la clasa socioprofesională a negustorilor i-a asigurat acestei mase a „grecilor" automatismele lingvistice care i-au caracterizat dintotdeauna modul de funcţionare verbală. Nevoia de comunicare alertă şi explicită în interiorul grupurilor cu structură etnică şi naţională compozită, nevoie extinsă de-a lungul câtorva generaţii şi ţinuturi, a creat în mediul comercianţilor reflexul dezvoltării varietăţilor lingvistice spontane, adaptate după o limbă standard sau, în cazul analizat, după *lingua franca* eurobalcanică a intervalului de fiinţare a companiilor greceşti.

Atitudinile propice creării noii varietăţi au fost: identificarea instinctivă şi stăpânirea minimului fundament comun al limbilor în contact, apoi toleranţa maximă faţă de manifestarea liberă a fenomenelor de interferenţă. Derivatul de compromis rezultat din acest proces se încadrează, conform nomenclaturii sociolingvistice, în familia limbilor *pidgin*[8], caracterizate prin structură gramaticală rudimentară şi vocabular restrâns, format din lexicul limbilor materne şi al celor din zonele de provenienţă sau rezidenţiale, în acord cu interacţiunile practice ale comunicării în afaceri. Prelungirea pe parcursul câtorva secole a aceluiaşi tip de relaţii economice internaţionale, alimentat de personalitatea influentă a „grecului balcanic", a permis stabilizarea comportamentului lingvistic negativ al limbii greceşti, astfel încât, pentru o parte din comunitatea comercianţilor[9], varietatea de

[7] Pentru definiţia, istoricul şi evoluţia conceptului *homogheneia* v. Christopoulos-Tsitselikis 2003.

[8] *Trade language* (*pidgin/tok pisin* < „business talk english", în pronunţie chineză deformată), echivalent glotonimic pentru *lingua franca*. Concomitent cu greaca, arealul mediteranean medieval (secolele al XI-lea – al XIX-lea) a propagat constructul lingvistic „sabir", idiom *pidgin* cu lexificator romanic (amestecul lexical conţinea elemente din italiană, provensală, spaniolă, portugheză, turcă, franceză, greacă şi arabă). Pentru comentarii v. Hudson 1987: 61-72, Calvet 1999: 81 şi Meyerhoff 2006: 247-250.

[9] Unele documente exprimă teama companiştilor că fiii lor nu mai cunosc şi vorbesc greaca, o dovadă în plus că, deşi considerată limbă maternă, ea nu era limba conversaţiei în familie.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

compromis ar fi putut să ţină locul limbii materne[10], alunecând fie spre *expanded pidgin*, fie spre creolizare[11], direcţie ce justifică vehemenţa şi consistenţa diferendului filologic, întrucât îi prefigura spectrul vernacularizării. În toate aceste cazuri, fizionomia limbii greceşti a secolelor al XVII-lea – al XIX-lea căpătase procente considerabile din varietăţile sociolectale implicate, în proporţie directă cu sfera funcţională de uzaj, cu precizarea că religia şi cultura, ambele anexate graficentrismului, se situau cel mai aproape de *acrolect* (i.e. „the highest"; D. Bickerton, *apud* Hudson 1987: 67, identifică în creolă *basilectul*, iar variantele care tind spre *acrolect* sunt *mesolecte*).

Spre această viziune par a se îndrepta scriptorii blamatei romeice demotice internaţionalizate şi ulterior naţionalizate în chip de neogreacă. Dacă în lingvistica medievală erau considerate demne de a fi scrise doar limbile „adevărate" – latina, greaca, ebraica –, cele ancilare sau vernaculare trecând drept „amorfe" şi nepretabile eternizării prin scris (i.e. *illiterata*), iar copiştii, gramaticienii şi învăţaţii care se încumetau să le cultive îşi subminau propria valoare, fiind etichetaţi drept „language makers" (Harris 1980, *apud* Coulmas 2005: 206), atunci acesta este şi rolul îndeplinit de către negustorii greci şi de intelectualii proveniţi din mediul lor, rol mai mult sau mai puţin conştient asumat prin vasta expunere publică pe care au operat-o.[12] Varianta de compromis va aplica infrastructurii sale şabloanele demoticii ateniene culte, derivate din forma stabilă μικτή, şi anume mixtura diglosică intermediară între *καθαρεύουσα* şi *δημοτική* (Ferguson 1959: 139).

Corespondenţa de afaceri a negustorilor greci respectă în proporţie variabilă canoanele normative ale genului scriptural, întrucât relaţiile sociale angrenate sunt permisive faţă de elementele ieşite din gama cutumelor strict profesionale. În plus, organizarea spontană a schimburilor verbale şi arsenalul lor pragmalingvistic sunt asigurate printr-un comportament lingvistic reciproc, în care stimulul lingvistic şi mental funcţionează prin declanşarea de reacţii în lanţ, specifice „comunicării bi-univoce" (lectură-scriere, audiţie-locuţie, Mackey 1976: 417) a mediului social de proximă vecinătate (familie, locuinţă, activităţi ocupaţionale) sau a solidarităţii

[10] Înfruntările ştiinţifice produse de „problema lingvistică" sancţionează astfel de situaţii în care s-ar fi aflat chiar figuri ale culturii şi filologiei greceşti din secolul al XIX-lea, ridicate din mijlocul familiilor „homogheniei" cu tradiţie în negoţ.

[11] Anistorică, dar vitală şi defensivă, greaca creolă îşi iniţia prin exponenţii instruiţi etapa de reconfigurare şi perfecţionare a sistemului gramatical şi lexical, pregătindu-se pentru concurenţa cu varietatea nefuncţională a *katharevousei*, fiind avantajată şi de lipsa de consens în promovarea unui regiolect comun şi tradiţional, suficient de fidel nivelului clasic. Stadiul creol este însă decelabil şi în alte secvenţe temporale şi locale ale limbii greceşti – spre exemplu în regiunile de fixare a coloniilor militare şi comerciale greceşti (în perioada imperiului elenistic, a înfloririi cetăţilor de pe ţărmurile Mării Negre şi ale Mării Mediterane etc.) –, fapt care a contribuit diacronic la distanţarea radicală a variantelor H-L (v. Mackey 1976: 26-33).

[12] Pentru probarea bibliografică a redactării corespondenţei comerciale în greacă de către negustorii aromâni, v. Hâciu 1936: 303.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

multiple, toate acestea furnizând complexul stimulilor de interacţiune lingvistică. De altfel, stadiul de configurare a genului scriptural se dovedeşte a fi în stocul documentar cercetat încă într-o etapă informală, puternic personalizată subiectiv, neangajată în echilibrul cvasidistant al stereotipurilor moderne. Pledoaria pentru apropiere umană traduce aici de fapt un mecanism de negociere în toate sensurile (economic, verbal ş.a.), iar oralitatea necenzurată este un instrument care favorizează performarea schimbului economic de anvergură. Din tabelul descriptiv al componentelor diglosice şi al situaţiilor discursive corespunzătoare, conceput de Ch. Ferguson şi adoptat drept schemă reper în sociolingvistică (Ferguson 1959: 136, Coulmas 2005: 127, Calvet 1999: 44), performanţa varietăţii limbii greceşti a afacerilor selectează un nivel construit pe sinteza H (*scrisoarea particulară*) + L (*instrucţiuni pentru servitori*) + L (*conversaţia cu familia, prieteni*) şi implică mai degrabă o stratificare a statusului socioprofesional (v. detaliat Meyerhoff 2006: 52). Pe lângă aceste componente, se conturează şi dimensiunea formală a comunicării oficiale, inserată uneori în scheletul enunţiativ, alteori redusă la formulele stereotipe fixe, preluate mecanic, integral, trunchiat, sau original ornate.

La determinarea stilului „messiness" participă inserţiile de limbaj special argotic, justificat parţial de automatismele exprimării libere în interiorul grupului şi parţial de comutarea voluntară, orientată spre menţinerea exclusivităţii de grup. O formă de limbaj special reprezentată în inventarul terminologic al comercianţilor este delimitată de lexicul profesional tradiţional, în stocul căruia intră termeni dialectali, populari şi tehnici asimilaţi prin contact direct cu sursa lingvistică de proveniență. Concretizarea extremă a acestei manevre comunicative e atestată prin inserţii criptice din codurile de procedură secretă ale branşelor negustoreşti şi meşteşugăreşti (pentru aromâni v. Hâciu 1936: 68, 118 şi Capidan 1932: 14). Atitudinea de excludere are contextual funcţie defensivă – în cazul modelelor epistolare cu pasaje ermetizate în scopul restricţionării accesului neautorizat, posibil prin interceptarea informaţiilor despre practici comerciale ilicite sau despre episoade conspirative – sau expresivă – atunci când comunicarea intenţionează consolidarea relaţiilor, captarea bunăvoinţei, destinderea emoţională, stabilirea cadrului informal al solidarităţii de grup. De regulă, materialul lexical argotic este preluat din registre şi variante dialectale greu accesibile, din aromână, română (γκρασούνια, grăsuni/ porci, βέργαις, vergi/crenguţe/pipe de cireş, ἀναλύω εἰς δύω φωτιαῖς, topesc în două focuri, despre monede, φιτίλια, fitiluri/intrigi) sau din idiomuri străine, cele mai frecvente codificări producându-se la denominaţia monedelor („grele", „uşoare", πικατούρες-„picături", δεύτερα μάυρα-„negre de-a doua", „de mâna a treia" ş.a.m.d.).

Aspiraţia de a accede la o treaptă socioculturală de elită internaţională, de multe ori concretizată prin ocuparea dregătoriilor înalte ale statului, îi presează pe negustorii „greci" să mimeze şi să adopte reflexe verbale străine sau strict scripturale; aşa se explică seria franţuzismelor, turcismelor, dar şi a grecismelor şi italienismelor stricate, inventate sau create prin deviere de la tiparul morfologic, în virtutea limitării capacităţii multilingvilor de a asimila impecabil toate limbile cunoscute.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

Demersul de reperare a particularităţilor sociolingvistice ale negustorilor se confruntă cu încă un tip de divizare bilingvă, manifestat prin infrastructura aromânei, astfel încât unele elemente înseriabile în categoria influenţelor aloglote din perspectiva limbii greceşti ar trebui acreditate drept forme legitime ale variantei matrice. Fondul de strat latin şi substrat iliric al aromânei a fost extrem de permeabil faţă de lexificatorul grecesc, dar într-o măsură decisivă şi faţă de stocul de cuvinte străine (turceşti, slave, albaneze etc.), cuantificabil în procente calculabile. În plus, multipla disipare regională a graiurilor (diferenţele comportă în principal mutaţii fonetice şi lexicale), precum şi stadiul precar de normalizare adâncesc efortul de identificare exactă a idiolectului de fundal, unica soluţie fiind devoalarea empirică a sedimentelor prezente în suprafaţa textuală şi fixarea centrului de orientare în harta geolingvistică a aromânei, punctată pe alocuri cu areale de conservare a meglenoromânei. Inserţia tiparelor limbii matrice în greaca „legitimă" a documentelor companiei este cel mai adesea involuntară, iar cazurile de comutare voită semnalează transgresia la codul profesional ocultat interceptării publice sau transferul într-o zonă verbală familiară.

Evoluând din greaca demotică a emigranţilor, romeica devine un produs colectiv al arealului de dispersie, în timp ce afirmarea identităţii etnice greceşti este unica modalitate de rezistenţă la presiunea asimilării şi autorizează oficial contracararea acesteia prin exercitarea manevrelor de manipulare culturală şi socială. Treptat, vocabularul acestei variante intră în uzajul elitelor aristocratice româneşti, ca emblemă a influenţei sociale, a bunăstării şi luxului intermediate sau afişate de vorbitorii ei, mecanism care deconspiră funcţia limbii ca instrument cultural şi recuzită auxiliară a rolului social.

3. Multilingvismul balcanic şi contaminarea variantei greceşti în circulaţie; tratamentul interferenţelor aloglote în greaca documentelor

În panorama comerţului medieval, conceptul modern al multilingvismului ca *modus vivendi* (i.e. *multilingual living*) se traduce prin evoluţia unei modalităţi de comunicare şi reglare de afaceri într-un cadru societal ce a creat coeziunea exponenţilor grupurilor etnolingve vorbitoare de limbi mult distanţate comprehensiv (evrei, armeni, turci, italieni, nemţi, unguri, sârbo-croaţi, bulgari, albanezi ş.a.), din care a rezultat un sociogrup unitar, cu contribuţie directă în constituirea *uniunii lingvistice balcanice* (*Sprachbund*) (cf. Rosetti 1968: 203 *et* Steinke-Vraciu 1999: 56-66). Ierarhia statistică a componentelor multilingvismului comercianţilor diferă în funcţie de intervalul de timp şi de locul emiterii actelor, dar şi de profilul sociolingvistic al emitenţilor, astfel încât un clasament al alternanţei şi repartiţiei aloglote este realizabil pe baza calculului matematic operat asupra textelor. În orice împrejurare însă, selectarea limbii de comunicare e dictată de scopuri practice: stabilirea alianţelor, condiţionarea topicelor. Alături de particularităţile subdialectale ale *demoticei*, influenţele aloglote determină hotărâtor structura compactă a textelor epistolare redactate în cea mai simplificată limbă romeică, de către persoane

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

instruite sau experimentate în viaţa economică din Italia, din provinciile sudice ale Germaniei (Saxoniei), din Franţa, Olanda etc. Aşa se face că, fiind familiarizate cu limbile acelor ţări şi mai puţin cu limba maternă[13], turnura compoziţiilor lor în romeică seamănă frapant cu italiana modernă şi poartă mesaje cu referent desprins din realităţile mediului otoman.

Apetenţa multilingvă şi multiculturală a romanităţii meridionale este o însuşire unanim confirmată de literatura de specialitate, nu neapărat ca atribut elogiator, cât mai ales ca marcă a profilului cameleonic şi a abilităţii de acomodare, rezultate poate parţial şi din conştientizarea lipsei unui teritoriu naţional propriu. Imaginea plastică elocventă pentru versatilitatea etnolingvistică[14] şi histrionică a neamului aromânesc o creează Hâciu 1936: 294-295, uzând deopotrivă de informaţia istorică şi de aura legendară a tradiţiei populare. De regulă, multilingvismul devine o componentă esenţială a construirii identităţii de grup a negustorilor, un exemplu elecvent fiind cazul romeului care vorbea patru limbi şi graţie acestei virtuţi proba abilităţi ieşite din comun până şi pentru coetnicii săi (v. *infra*, nota[16]). Aceste mecanisme, precum şi restricţionarea uzului aromânei exclusiv la registrul intim, trădează atitudinea de situare în insecuritate lingvistică[15].

Consecinţele contactului lingvistic se vădesc în planul textual al documentelor prin puternica propagare în toate straturile a fenomenelor de transfer, interferenţă, convergenţă, influenţă (*crosslinguistic influence*), discurs combinat (*mixed discourse*), relexificare, a manevrelor de comutare de cod (*code-switching*, în sine „a bilingual form of speaking", Lüdi 2004: 347), de schimbare a varietăţii lingvistice (*shift*), chiar de reproducere (*quotation*). Aceasta este alcătuirea definitorie a limbii greceşti cu filon autentic, susţinut de resursele pantemporal koineizate, însă la blatul astfel amestecat se adaugă impresiunea puternică a produselor fenomenului de interferenţă cu modele extrase din compartimente culturale, semantice, lexicale,

[13] În accepţia concesivă că limba maternă a tuturor companiştilor ar fi fost greaca, dar cu observaţia că în mod covârşitor limba maternă nu coincide cu „ἡ γλῶσσα τοῦ μητρικοῦ γάλακτος" („limba laptelui matern"), numită generic „μητρικόν γάλα" (laptele matern).

[14] Un auxiliu lingvistic al negustorilor balcanici cu rol marcator nongrec este absenţa *shibboleth*-ului fonetic, accentul grecesc fiind imposibil de abandonat în pronunţie aloglotă (cf. *et* Hâciu 1936: 295: „…Grecii …n'aveau aptitudinea să vorbească o limbă streină cu accentul şi corectitudinea naturală."). Legat de *shibboleth*-ul grecesc, S. Dumistrăcel atribuie unui text din B. Ştefănescu Delavrancea (*Domnul Vucea*) valoarea „testului de competenţă lingvistică": „- Cum deosebeşte românul pe grec de român?/ - Îl pune să zică «retevei de tei, mirişte de mei».// - Şi cum zice grecul?/ - Piţigăindu-şi buzele, pelticind şi stropind, zice «retavela tela, dela miliste mela»" (Dumistrăcel 2006: 80).

[15] Este de menţionat că pe durata înfloririi firmelor şi caselor comerciale aromâneşti se prefigura şi se dezlănţuia climaxul disputei filologice, grevate endolingvistic de lucrările lui Daniil Moscopoleanul (contra aromânei) şi istoric de unele adversităţi atroce. Autorii aromâni ai operelor de iluminare din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea purtau un fervent *certamen* pe tema orientării lingvistice şi etnoculturale a neamului lor, unii recomandând cu patos însuşirea limbii greceşti şi afilierea la gloria Elladei, iar alţii, dimpotrivă, pledând pentru introducerea limbii aromâne în şcolile şi bisericile comunităţilor.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

gramaticale, fonologice, fonetice sau grafice ale altor limbi, manifestate pe fundalul dominaţiei şi al expansiunii în arealul balcanic postbizantin, în funcţie de prevalenţa factorilor demografici, economici, ideologici şi culturali, de gradul de dispersie şi mobilitate, precum şi de atractivitatea lingvistică, exercitată prin impact biografic, geografic şi interlingvistic. Multilingvismul Balcanilor îşi găseşte replica în veritabilul Babel al Imperiului Austro-Ungar, care a pus sub acelaşi guvernământ comunităţi lingvistice de largă diversitate atât în privinţa limbilor, cât şi a varietăţilor dialectale derivate din acestea, un tabloul detaliat fiind recuperabil doar prin metoda *multilinguistic tree*. Transilvania este, la rândul ei, un conglomerat lingvistic care reproduce la scară redusă războiul limbilor celor două mari imperii (austriac şi otoman), pentru că, pe lângă statutul de obiect al negocierilor politico-diplomatice, îl deţinea şi pe acela de provincie deschisă vadului de interese politice, economice şi religioase.

Astfel, este explicabil de ce greaca protagoniştilor documentelor se „vorbeşte" nu numai απλά (simplificat), ci chiar σπασμένα (stricat), amestecată fiind în fluxul cuvintelor străine de materialul lexical neogrecesc, dar cu toate acestea adoptate de mai mulţi expeditori şi specifice întregii comunităţi a negustorilor, atât timp cât nu sunt înregistrate dificultăţi de înţelegere. Acest comportament lingvistic, anume tipul special de *community-wide change* (selectarea aceleiaşi variante şi predispoziţia spre aceleaşi distorsionări lingvistice, cf. Meyerhoff 2006: 149-150) constituie şi o marcă a prezenţei aromânilor, care „în mod obicinuit ştiau greceşte, arnăuţeşte şi sârbeşte. ...ştiau foarte des şi turceşte, adeseori chiar şi spanioleşte. Au un dar deosebit pentru limbi străine şi nu sunt rare cazurile când un aromân să cunoască mai multe limbi orientale. Ca toate popoarele care se află aşezate la graniţele etnice şi vorbesc mai multe limbi şi ei toate limbile străine le vorbesc greşit." (Weigand, *apud* Popovici 1934: 48).

Aici se află posibila sursă de proveniență a creaţiilor stranii plăsmuite uneori cu material aloglot, în special german şi maghiar, dar şi a frecventelor forme corupte grafic şi fonetic. Educaţia minimă a aromânilor, deşi acoperea mare parte din etnie – inclusiv femeile se regăsesc printre emitenţii scrisorilor negustoreşti, solicitând produse de uz feminin sau tranşând, ca moştenitoare, afacerile soţilor şi fiilor decedaţi – însemna deprinderea cititului şi scrisului în greacă, cu observaţia că în familie sau cu servitorii conversaţiile se purtau în aromână. Bilingvismul la distanţă al microcomunităţilor vagante ale vlahilor din Epir, Thessalia şi Macedonia, în contextul dislocării din spaţiul originar şi în etapa transcenderii condiției de păstori şi meşteşugari, premergătoare consolidării materiale şi culturale în cadrul clasei de elită din arealul eurobalcanic, se dovedeşte a fi şi prin prisma documentelor de arhivă unul artificial. Eroziunea s-a produs în mod sensibil în componenta greacă, asimilată cu precădere spontan şi mai puţin didactic, organizat, dar mai ales sub nivelul suficient, întrucât vârsta adolescentină era prevăzută pentru începerea itinerariului, lăsându-se astfel timp dobândirii statutului material necesar întemeierii unei familii. Pentru a vorbi fluent şi a scrie greceşte în zonele de rezidenţă, adesea temporară, acest tip de individ bilingv solicită memoria şi uzul limbii greceşti din

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

perioada bilingvismului de contact, însă sistemul imprimat nativ, al aromânei, precum şi coexistenţa altor sisteme şi influenţe balcanice şi extrabalcanice (bulgara, albaneza, sârba, româna, turca, italiana, germana, franceza) deviază şi simplifică demotica particularizată de această categorie. Pe de altă parte, bilingvismul se află aici într-o situaţie cu totul specială: limba maternă (aromâna/vlaha) era deprinsă şi vorbită doar în familie, nu în cadru instituţionalizat. Odată rupţi din mijlocul familiei şi intraţi în medii aloglote în raport cu greaca, aromânii îşi rezervau limba maternă doar pentru circumstanţele încărcate psihologic.

Este astfel de analizat totuşi cu indicii clare dacă prin a vorbi ῥωμαΐϊκα negustorii „greci" într-adevăr înţeleg a vorbi greceşte[16]. În 1749, Ioannis Adami, celebrul grămătic al companiei sibiene, originar din Arvanitohori, făcuse proestosului o prezentare punctuală a păguboaselor regulamente administrative şi comerciale pregătite de „σπιούνοι" împotriva romeilor, enumerând şi dezvoltând „τα ἰνφορματζιάτους ἐξηγημένα ῥομαΐϊκα" („informaţiile lor explicate în

[16] La această aporie conduce împrejurarea consemnată în două documente din 1786 (CNGS II/117a-b), unde martorul Iohannes Vartan, de presupus armean, nu poate declara proestosului companiei sibiene care a fost conţinutul înjurăturilor adresate de Nicoliţă Lazăr Alexiu lui Athanasie Pelenga, deoarece au fost în *ῥωμέϊκα* (astfel în original). Alternativa se prezintă în felul următor: dacă Iohannes Vartan era aromân (Iannis Vartan,-u), *ῥωμέϊκα* era greaca, ceea ce înseamnă că nu toţi aromânii ar fi fost bilingvi (imposibil de crezut); dacă era armean, înseamnă că prin *ῥωμέϊκα* înţelegea fie aromâna, fie dialectul romeic în accepţiunea de *lingua franca*, pentru că se exclude ipoteza necunoaşterii limbii greceşti, indispensabile în cultivarea relaţiilor comerciale (era colaborator apropiat al lui Nicoliţă Alexiu şi al lui Constantin Hagi Pop), cu atât mai mult cu cât deţine calitatea de martor în pricina grecofonilor. Ar mai fi plauzibilă şi varianta selecţiei în uzul personajelor a limbii germane, către care trimite germanizarea numelui de botez, ceea ce atrage din nou echivalenţa *ῥωμέϊκα* -greacă. Raportarea la documentul CNGS IV/393 (din 1822), în care Anghel Anghelovici îi explică lui Constantin Hagi Pop că l-a „dat în căutare" pentru un prejudiciu pe un tânăr negustor ticălos, pe nume Răducanu Marcu, care are printre semnalmente faptul că „ὁμιλοῦσε γραικικά, βλάχικα, Βουλγάρικα, τούρκικα" (s.n.), aduce încă o dovadă a percepţiei externe asupra limbii greceşti (inclusiv prin poziţionarea accentelor), dar şi a realităţii că în reţeta succesului intra multilingvismul. Acelaşi Anghel Anghelovici, a cărui semnătură foarte stângace – abreviată, combinată din majuscule şi minuscule de tipar şi de mână, cu alternarea, pe parcursul documentelor, a literelor /b/ şi /v/ în silaba finală – trădează slaba obişnuinţă cu alfabetul grecesc, expediază în 1821 lui Constantin Hagi Pop un exoflisis „τῆς ἐν Βιέννης Ἐκκλησὶας τῶν *Γρεκῶν*" (CNGS IV/376, s.n.). Cel puţin pentru acesta şi contemporanii săi lucrurile par clare, întrucât în mai 1821 pomeneşte zvonul că la Galaţi s-ar fi luptat „h *grekoi*v kaiv hJ touvrkoi" (CNGS IV/366, s.n.). Cu două decenii în urmă, în 1806, Zisi Kavra Ambelakiotu, la acea vreme student medicinist, solicita subsidii de la Constantin Hagi Pop pentru publicarea unei cărţi de fizică alcătuite de el „είς τὴν κοινὴν μας διὰλεκτον" din materialele scriitorilor „de diferite dialecte", adresate elevilor şi studenţilor din „Patrie" şi eventual din Vlahobogdania, accesibile şi celor care cunosc foarte puţin „την *ἑλληνικὴν* γλῶσσαν" (CNGS IV/3, s.n.).

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

romeică", s.n.) într-un text înţesat cu hibride italiano-greceşti (να κονσκριμπελογίζουν, cu sensul: să facă recensământul, să numere, să înscrie laolaltă), sau cu termeni pur italieneşti (Λιμιτάτζιο, ἰνδουλτόν, κονφιρμάρη, απελλάτζιο, νά ῥεπαρτιάρι), româneşti, unii atestaţi şi în aromână (νά ὀπρίσουν, μαϊ ἀπρόπε), ori autentic aromâneşti (νάρκι, în aromână s.f. „narke", cu pl. „narki", preluat împreună cu sensul „preţ fix" din turc. „narh"; strecurat aici din cauza analogiei cu gr. νάρκι, neatestat în aromână, „înţepeneală", „amorţire", strict pentru descrierea stării fizice, însă explicat metalingvistic: „ἤγουν Λιμιτάτζιο"), sau, de asemenea, cu creaţii stranii şi originale (νά βισκαλογίζῃ, βισκαλοϊσμένοι < it. fiscaleggiare, să şicaneze cercetând/să-şi bage nasul/„să fiscălească", şicanaţi/„fiscălisiţi"). Schema de categorisire poate fi dezvoltată per ansamblu lexical, întrucât în documentele analizate ocură cuvinte italieneşti – în forma etimologic pură sau flexionate după paradigma greacă, ocazional grafiate latineşte: να κονφιρματευθή, ινφορματολογίζουν, αρηβάρω-αρεβάρησην, κουλτιβάρω, σπεδητζηόνη, μεμοριάλι, σαλάριον, κομησιόνης, φαμπρικάντο, γερατουλίραμεν, προτεστάτζιο, να δεφεντάρη, ῥεκομαντάρω, πρετεντέρω, να ῥέγουλαριστώ, ορδινιάζω, πλίκον, νούμερα, σινιόρ, „acconto", „allamoda", „netto", „al pari", „cambio" etc. –, cuvinte româneşti, atestate şi în aromână – ραβασῖα, καπρεῶρα/καπρῶρα, βουνάτο, γκαενουσαι, σκόρτζα, ουλτζόρια με οὐλέϊ, πορούμπι, μπουρκάνια, μούρκα, μασούρι –, precum şi cuvinte aromâneşti, moştenite din latină sau provenite din turcă şi italiană – κάστρο-καστριάνοι, cetate-cetăţeni/oraş-orăşeni, κουτινείας, cutnă, οὐταράδες, utrăi, şnururi, αληκήαν, alikire, asociere –, aromânii fiind deopotrivă importatorii unor denumiri de funcţii şi ocupaţii omniprezente în texte (gelep, călăuză, cadiu, celnic, haraciar, chirigiu, basangiu, iasacgiu).

Multilingvismul şi fenomenul contaminării lexicale fac din greaca acestor documente un soi de esperanto, care în procesul de decantare izolează termeni decodificabili doar contextual (σαμψόνια, corturi de acoperit căruţele), sau intuitiv (γκομοσοντέντζιαν < it. commosso, commuovere, emoţie, πεστετοπάν < gr. πετσί το πανί, stofe din piele), dar şi numeroase mostre încă nerezolvate, pretabile unor investigaţii aparte. Situaţiile semantice clarificate metalingvistic sunt rare şi oportune („φεθαρήαν, ηγουν το κόστον", CNGS II/331, „τζούταν, ήγουν βανάτο", CNGS III/53, „χάρισμα, ὁποῦ τό λέγουν ἰνδοῦλτον", „νάρκι ἤγουν Λιμιτάτζιο", „νὰτούς κονσκριμπελογίζουν ἤγουν νάτούς μετροῦν πόσοι ῥωμαίοι εἶναι", CNGS I/66, „οἱ μπασιάδες, ἤγουν ἡ Κομπάνια", CNGS I/69).

În afară de diformităţile lexicale şi de cele ortografice, necuantificabile – notarea arbitrară a spiritelor şi accentelor, a majusculelor şi minusculelor, *scriptio continua* pe alocuri, ezitarea între păstrarea şi eliminarea lui /ν/ final, redarea confuză a vocalelor simple şi duble cu cantitate şi pronunţie deja egale ι-η-υ-ει-υι-ηι-οι şi ε-αι, ο-ω, a grupurilor vocalice /αυ/ şi /ευ/ după pronunţia αβ-αφ, εβ-εφ, a consoanelor compuse şi a corespondentelor fonetice simple μπ-῾π-μβ-β, ντ-νδ-δ, γκ-γγ-κ-γ, a dentalei surde /τ/ şi a aspiratei /θ/ –, explicabile prin nivelul de instrucţie, prin afluxul aloglot, dar şi prin stadiul de prefacere radicală a limbii, există

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

o serie de devieri fonetice particularizate de rostirile tipic aromâneşti (cum ar fi închiderea lui /o/ la /u/: „me t*u* Steriu”[17], σπι*ού*νους), descoperite în textul cadru al documentelor, dar şi în notele opistografice sau în semnăturile *manu propria*[18], unde nici numele expeditorilor şi ale martorilor nu se supun întotdeauna procesului de grecizare.

Asociaţi cu factorul politic determinant, factorii demografici şi economici au creat în Balcani un fenomen rarisim în istoria umanităţii: multilingvismul în masă, declanşat de curente migratoare ce au antrenat mari grupuri de populaţie, precum şi de frecvenţa şi libertatea contactelor umane într-un habitat extins şi fără graniţe. Multilingvismul manifestat de negustorii „greci”, de tip subordonat – caracterizat prin încălcarea sistemului lingvistic –, nu este o probă de erudiţie, ci de adaptare practică, raportată la nevoia de circulaţie în spaţiul geografic favorabil profitului. Nivelul educaţiei şi al multilingvismului creşte pe măsura dezvoltării afacerilor şi a extinderii lor în ţinuturi străine, aspect care implică şi asimilarea informaţiei istorice, geografice, politice, culturale şi sociale a noilor orizonturi râvnite sau cucerite. Astfel, în patosul comentării unor evenimente interne sau externe, negustorii insistă să le fie furnizate „noutăţile” („τα νέα”, „νοβιταίς”, „les nouvautées”) din gazetele străine[19].

Circumscrise etnolingvisticii, instrumentele de măsurare a multilingvismului pot conduce la definirea cu precizie a identităţii etnolectice, cu atât mai mult cu cât arhivele sunt ordonabile structural (persoane/emitenţi) şi cronologic în cadrul înşiruirii alfabetice, astfel încât documentele reconstituie diacronic idiolecte, dezvăluind eşalonat gradul de modificare a competenţei lingvistice, în funcţie de vârstă, sex, profil individual.[20] Înseşi oscilaţiile polito- şi etnonimelor *romeu/ar(o)mân/rrămân/vlah/cuţovlah/macedovlah/macedonoelen/macedoromân/machedon*

[17] Digrafia greacă este tot un procedeu automatizat de mecanismele comutării bilingve, semnalat de pragmaticienii greci în situaţiile comunicării codificate contextual, însă indexată ca deviere a constrângerilor tehnologice. Pentru varianta *Greeklish* agreată în mediul electronic sau al telefoniei mobile şi conceptul *online Romanization*, v. Androutsopoulos 2009: 414, Tseliga 2007, Spilioti 2009 *et* Georgakopoulou 2003, 2006, unde merită urmărită şi dimensiunea încărcăturii ideologice a alfabetului latin *ante* şi *post* 1832.

[18] Adesea într-o greacă transpusă defectuos în alfabet latin – semn al exersării limbii italiene în stagiile comerciale, dar şi al practicării digrafiei în zonele de influenţă veneţiană.

[19] Din acest punct de vedere, scrisorile constituie adevărate cronici istorice, prin schimbul alert de informaţii purtat în sfera „noutăţilor” internaţionale.

[20] În absenţa metodelor agreate de ancheta de teren, rămâne soluţia apelării la recentele orizonturi de cercetare ştiinţifică, şi anume *forensic linguistics* şi LADO („language analysis for the determination of origin”), până la materializarea diverselor soluţii de tehnică modernă ce înlocuiesc resursele înfrânte ale istoriei (Neagu Djuvara, în discursul din 22 octombrie 2009 ţinut la lansarea *Dialogului cu istoria* al ambasadorului Greciei la Bucureşti, Georgios D. Poukamisas, constată că unica soluţie pentru stabilirea identităţilor etnice din Balcani, amestecate în malaxorul istoriei, ar fi identificarea genotipului uman pe baza probelor de ADN).

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

indică o problematizare acută a identităţii etnice, o trăsătură care pentru acest neam nu reprezintă o constantă, ci o opţiune fluctuantă. Selectarea limbii de comunicare într-un grup multilingv cu certe abilităţi histrionice devine o marcă a identităţii colective a cărei multiplicitate derutează istoria, în absenţa mijloacelor de explorare ale lingvisticii. Aşa se explică consemnarea silenţioasă a antroponimelor, transcrise cu fidelitate din sursele documentare, fără a se divulga şi comenta practica schimbării numelor, dezvoltată şi perpetuată până în prezent în contextul migraţiei, al dominaţiei autoritare, al prevalenţei demografice, al discriminării, sau pur şi simplu ca opţiune de acomodare. Fenomenul aculturaţiei antroponimice a fost în Evul Mediu balcanic favorizat în cel mai înalt grad însă de instabilitatea sistemului denominaţiei personale, cu precădere idionimic şi suplimentat de supranume inspirate de diferite conexiuni (cf. Florea 1996 – cu rezerva impusă de lipsa totală a asocierii antroponimelor declarate neogreceşti cu cele aromâneşti – şi Hâciu 1936, care întreprinde veritabile sondări genealogice pentru a descoperi sedimentele autentic aromâneşti ale grecilor din spaţiul românesc, inclusiv ale galeriei eroilor istoriei lui N. Iorga).

În raport cu propriul sistem, o anumită optică asupra împrumuturilor integrate într-o fază mai veche le deviază către asocieri negative, chiar peiorative, alunecare numită de Meyerhoff *semantic derogation* (Meyerhoff 2006: 57). Este situaţia în care se găseşte în greacă şi română o lungă serie de împrumuturi, care, din cauza excesivei lor întrebuinţări în epoca de acceptare generală, precum şi a exprimării unor habitudini ulterior căzute în desuetudine şi depreciate, au dobândit conotaţii peiorative („nazuri", „hatâr", „favoruri", „marafeturi", „gloabă", „peşcheş", „mişmaş", „amoreză", substantivele sufixate cu turcescul /-lâc/ ş.a.). Pentru română, catalogarea lor (de fapt a tuturor cuvintelor turceşti, greceşti şi franceze din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea) în rândul elementelor de jargon devine simplistă prin raportarea la fenomenele complexe ale multilingvismului, pentru că, în realitate, sunt atestări de *code-switching* anterioare integrării[21], etapă unanim recunoscută de teoreticienii contactului lingvistic drept vulnerabilă erorilor de adaptare. Resorturile interferenţelor de acest tip sunt totuşi altele decât necunoaşterea limbilor sau retorica metalingvistică, constituind modalităţi de evaluare şi calificare a enunţurilor, de ambiguizare sau dezambiguizare prin apel la cultureme străine, de subliniere a referentului discursiv, sau de construire a unor emoţii insuficient oferite de limba comunicării.[22]

[21] Împrumuturile pot reconstitui, de asemenea, practici istorice de *code-switching* („Many loans are a historical sediment of code-switching", Coulmas 2005: 111), soldate cu penetrarea în lexiconul monolingvilor a unor mostre de „guest words", ulterior integrate sistemului matrice.

[22] Opinia conform căreia ele ar alcătui un stoc de cuvinte străine asumat de „pătura parazitară" a aristocraţiei fanariote şi apoi de „straturile de jos orăşeneşti" odată cu „ridicarea nivelului general de viaţă" (Ciolac 1999: 80-81), şi că asemenea „exagerări" au întinat limba română „până la începutul secolului al XIX-lea" este perimată şi corodată de concepţiile filologice populiste ale regimului comunist, care portretizau ţărănimea (recte

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

Aceeaşi manieră de a face uz de xenisme transpare în vorbirea corespondenţilor companişti, care în cuprinsul aceluiaşi text sau al tuturor scrisorilor consemnează diferite forme lexicale pentru o singură unitate bilingvă[23], iar franţuzismele citate de Ciolac 1999: 82 („comersant", „a suspanda", „a depanda", „romanse", „pansion", „alevoa", „musiu") ca „semne certe ale inculturii" nu diferă cu nimic de ambalajul italienismelor din arhivele greceşti (δεπενδίρω, να δεφεντάρη, να ῥεπαρτιάρη, ρετζεβούτα, νά φρανκάρετε, μαρκιασμένα, νά ἀδρεσσάρητε, θέλετε ἀβιζιτάρι, ἰνφορμαλογίζουν, ἐρεβιδίρησεταν, περμέσετε, τά γρατζίματα, πριντζηπάλομεν, εβαλειοτάρισαν etc.), ba chiar se întâmplă adesea să coincidă (ca μουσιού, spre exemplu).

Interferenţele lexicale presupun importuri aloglote formale şi diverse modalităţi de substituire la nivel formal, cauzate de rateurile multilingvilor în procesul de evaluare a asemănării unităţilor fonetice în suita sau ordinea de dispunere şi a locului pe care îl ocupă în organizarea unităţii aloglote. Numeroasele variante de scriere a unor cuvinte străine (precum ὁ κορῥιέρος, τό δελιτζάνι, τό

---

populaţia monolingvă) ca deţinător absolut al autorităţii de standardizare a limbii române. Ceea ce se pierde din vedere în mai toate incursiunile lingvistice în această zonă a interferenţelor greco-turceşti din română este tocmai prevalenţa agentului vorbirii aloglote din acea perioadă, anume reţeaua vastă a negustorilor balcanici multilingvi, din mijlocul cărora s-au altoit nobilimea română şi înseşi familiile de domnitori, profund conectate prin rudenie şi relaţii cu cele ale negustorilor. Mai mult decât atât, nici nu se poate pune problema „lipsei relaţiilor comunicative dintre aristocraţia fanariotă, respectiv, fanariotofilă, şi popor" ori a limitării xenismelor la registrul formal, care ar fi făcut „imposibilă o popularizare a acestui vocabular în epoca fanariotă" (ibidem), întrucât sfera de influenţă a comercianţilor patrona şi viaţa socială rurală, graţie activităţii intense a unităţilor de desfacere a mărfurilor (moşii, conace, birturi sau prăvălii), profilate practic pentru toate necesităţile gospodăreşti; documentele aduc în prim-plan o suită întreagă de „monolingvi" autohtoni (căruţaşi, ciobani, arendaşi, ierarhi ai bisericii, „mocani", „moşneni", „vlahi", „ungureni" ş.a.m.d.), angrenaţi în afacerile cotidiene ale „grecilor" şi omniprezenţi antroponimic fără diferenţiere în toate listele nominale. Transferurile ezitante parodiate de clasicii literaturii române nu sunt „semne certe ale inculturii" (ibidem: 82) funcţionărimii şi micii burghezii, care nu aveau acces la moda lingvistică a vremii şi se aflau în acerbă competiţie pentru „promovarea într-o categorie socială superioară", ci mai degrabă reflectă încercările de *μεταπλασμός* după *code-switching*-ul multilingvilor, aşadar sunt forme intermediare insuficient de unitar utilizate şi, mai ales, neintegrate în codul scris, ci menţinute doar în cel verbal, motiv pentru care aparţin deja categoriei împrumuturilor lexicale, într-o etapă de parţială sau fluctuantă integrare exclusiv idiolectală.

[23] „Une unité est bilingue quand l'un quelconque de ses éléments appartient à l'autre langue." (Mackey 1976: 427 concepe ca elemente ale unităţii bilingve frazele, propoziţiile, sintagmele, cuvintele, morfemele şi fonemele, astfel încât sunt toate reprezentate în stocul documentar, daca se iau în calcul şi semnăturile şi adnotările aloglote conţinute într-un document). Grămăticii cultivaţi ai caselor comerciale manifestă însă ceva mai multă consecvenţă în ortografierea unităţilor bilingve.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

ὀκαζιόνι, ἡ εξπεδιτζιόνε, ἡ ατζετατζιόνη s.a.) demonstrează că în asimilarea limbii de către negustori prevalează hotărâtor corespondenţa fonetică, nu cea vizuală (ortografică), în consecinţă vorbitorii beneficiază de cunoaşterea activă a idiomurilor şi, dacă se ţine cont de convingerea că actul scriptural funcţionează ca filtru al contaminării aloglote[24], este de presupus că în comunicarea orală stocul unităţilor bilingve era cu mult mai consistent.

Un caz specific de interferenţă formală sunt reproducerile fidele inevitabile onomasiologic pentru realii imposibil şi inutil de echivalat (cu predilecţie tipurile de monede străine sau unităţile de măsură), însă acestea se pretează glosărilor metalingvistice şi transformării în eponime (de exemplu, λουῖδόρι < fr. Louis d'Or, γόλδεν < germ. gulden, πούτο, pund, κερμέζι[25], galbeni de Kremnitz, „τό μάλαγμα αἰκατερίννει φῖνον... τό ὀνομάζουν Κατερύννει γόλντ", aurul fin al Ecaterinei… îl numesc Katerinnei gold, CNGS IV/544). Atunci când copierea xenismelor se realizează prin transliterare, impedimentul major, dar nu insurmontabil, este redarea sunetelor tipice sistemului fonetic al limbilor sursă fără corespondent în greacă, aspect care face ca unele ansambluri grafice greceşti să accepte mai multe variante sonore până la intuirea sau identificarea exactă a lexemului, dat fiind că limba greacă dovedeşte şi în prezent rezistenţă totală la fonologizarea unor sunete unice redate grafic prin grupuri de litere sau prin litere duble (/ş/ > σι, σσ, /ţ/ > τζ, τζ, /č/ > τζ, τσ, /ğ/ > δζ, τζ, /ă/ > εα, ια, /ö/ > ιο, /ü/ > υι, ιου).

Pe ultima treaptă deviantă a sociolectului comercianţilor „greci", integrabile în categoria xenismelor tocmai datorită abordării optimiste ce le înlătură, graţie analizei interdisciplinare, ambalajul inaccesibil, se plasează inovaţiile lexicale justificate de anumite manevre comunicative. Astfel sunt plăsmuirile circumscrise codului terminologic cifrat care, de vreme ce face apel la un fond semantic comun cel puţin expeditorului şi destinatarului, elimină prin mijloacele puse la dispoziţie de ramurile lingvisticii prezumatul caracter intraductibil. Tipologia invenţiilor terminologice numără şi creaţii produse de atitudini psihomentale care precipită discursul, orientându-l spre ironie, imitaţie parodică, nervozitate sau ludic (exemplu: μπακαλούμεν, bârfim, sporovăim, vorbim în gol, „de umplutură", sememe inspirate de comportamentul hipersociabil al băcanului interesat să-şi întreţină conversaţional clientela).

Situaţii aparte comportă procedeul lexicalizării forţate în greacă a unor sememe concretizate lexematic doar în limba sursă sau vehicol. „Vorbitorul" recurge la acest procedeu atunci când nu îşi aminteşte sau evită să includă în idiolect un cuvânt aloglot, prin urmare echivalează sememul din limba străină printr-un lexem grecesc pe care îl evaluează drept inspirat. De asemenea, plăsmuirile lexicale

[24] „Les bilingues semblent résister plus facilement à l'interférence quand ils écrivent à un ami que quand ils lui parlent." (Mackey 1976: 398).

[25] Ambalajul formal al toponimului este alterat aici de analogia cu turc. kırmızı, ar. kermazî/kirmizî, rom. cârmâz, şi cu fr. kermesse < ol. kermis, rom. chermesă.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

apar şi ca rezultat al intersectării haotice a idiolectelor vorbitorilor de diferite limbi, pe lângă manifestarea deviantă şi agresivă a multilingvismului cu acelaşi efect. Aceasta este, în esenţă, modalitatea de compunere a hibridelor[26] aberante din unităţi lexicale plus/minus morfeme provenite din aceeaşi limbă sau din limbi distincte, metodă autorizată de comportamentul clasic al latinei (productivă în acest sens prin anexarea de unităţi lingvistice greceşti), precum şi al limbii greceşti, care în ipostazele vechi şi noi preferă resursele propriului sistem, atitudine specifică şi germanei.

O anumită cantitate din suma interferenţelor şi a împrumuturilor înregistrate în materialul documentar trebuie într-un final exceptată totuşi din aceste clasificări, întrucât uzul, atat sincronic, cât şi diacronic, dar mai ales de actualitate, le conferă statutul de marcatori translingvistici (*translinguistics markers*, Lüdi 2004: 342), care defineşte setul de termeni specializaţi şi internaţionalizaţi fără a mai fi percepuţi ca alogloţi, indiferent dacă sunt *code-switching*, interferenţe ori împrumuturi. Cuvintele de vastă circulaţie şi cu semantizare identică în toată aria lor de răspândire, atât în greacă, precum şi în celelalte limbi penetrate (τό πασσαπόρθεον, νέτον, τά κόντα, το καπιτάλι, τό προβιζιόνι, το δεπόζιτο, ὁ σάλδος, το ἀβάντζο, ἀκόντο, τράνζιτον, ἡ βαλούτα, τό κάμβιον, ἡ σκαδέντζα, τό κρέδιτον etc.) nu erau recognoscibile ca atare nici în vorbirea negustorilor greci, dovadă stând nivelul de acceptare şi generalizare şi, de asemenea, absenţa echivalentelor sistemice. Între consecinţele semnificative ale importului anarhic de cuvinte străine în terminologia economică se numără aşadar şi propagarea masivă a termenilor specializaţi din registrul economic – cu predilecţie în subcâmpurile conceptuale ale operaţiunilor comerciale şi financiare – permanentizaţi şi internaţionalizaţi în forma consacrată din italiană şi germană.[27]

Nivelul gramatical este vulnerabil la interferenţe prin inserţia caracteristicilor categoriilor gramaticale şi, deopotrivă, a morfemelor funcţionale din altă limbă: prepoziţii, conjuncţii, determinativi, forme analoge. Aici trebuie repertoriate verbele greceşti cu sufixe italiene (-αρι, -ιρω), oscilaţiile de gen ale cuvintelor greceşti, redate uneori prin mimarea corespondentului aloglot[28], acordul deformat, ignorarea regimului cazual al prepoziţiilor şi conjuncţiilor, care primesc adesea funcţionalitatea prepoziţiilor din română (δεν ἔχω χρήματα ἐπάνω μου, nu am bani asupra mea, κατά *pro* „cât": τιμήν κατά τό συμφερώτερον, preţ cât mai convenabil, μέ ολον ὁποῦ, cu toate că, ὑπομανταρισμένος, submandatat), omisiunea frecventă a articolului. Interferenţele fonologice sunt semnalabile în sfera structurilor ritmice, unde regimul accentuării, în afară de faptul că este aleatoriu, suportă o distribuţie haotică, mai degrabă excesivă decât subminată de nesiguranţă. Articularea acţionează prin perturbări ale rostirii care aplică eticheta „accentului străin". Particularităţi ale interferenţelor de articulare decelabile în materialul documentar

[26] Cele mai frecvente sunt hibridele create în italiană, italiană-greacă şi română-greacă.

[27] În prezent, este remarcabilă totuşi concurenţa terminologiei engleze, care însă nu se îndepărtează în mod flagrant de sursa de inspiraţie italiană.

[28] De regulă importat cu gen neutru.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

sunt, de pildă, tendinţa etnolectală de închidere a vocalei /ο/ la /ου/, caracteristică aromânei, precum şi ocurenţa lui /α/ protetic (pe alocuri este atestată şi epiteza, trăsătură specifică unor regiolecte greceşti). Dacă subdiferenţierile fonetice generalizate ale vocalelor şi dubletelor vocalice cu aproximativ aceeaşi rostire[29] (ι-ει-η-οι-υ-υι) nu au de-a face cu fenomenul *crosslinguistic influence* decât atunci când rezolvă cu semnul tremei izolarea componentelor din cuvintele străine, reinterpretarea fonemelor β-μπ-αβ-εβ-αυ-ευ-φ-αφ-εφ, π-β-μπ, δ-ντ-νδ este frecventă ca modalitate de transfer defectuos în greacă şi reflectă deosebirea dintre vorbirea monolingvilor greci şi aceea a multilingvilor grecofoni.

Analiza textuală a scrisorilor comerciale relevă un set de interferenţe grafice, înlesnite de transferul regulilor de scriere şi pronunţie din limbile matrice. Inventarul lor include în primul rând diferenţieri de alfabet şi duct (digrafia, imixtiunile latineşti, chirilice, slave, arabe, armeneşti), de ortografiere (geminarea inoportună a consoanelor – o formă de hipercorecţie italienizantă), un sistem brahilogic convenţional al denumirilor de mărci şi al hrematonimelor („& Comp."), al unităţilor metrologice, al banilor, al iniţialelor capitalizate în antroponime şi, în final, abrevieri marcatoare discursiv (κτλ. < καί τά λοιπά, etc. < *et caetera*) şi metalingvistic (δηλ. < δηλαδή), toate acestea fiind cauzate de recombinarea caracteristicilor limbii receptoare după modelul limbii donatoare. Materializarea la suprafaţa textuală a dilemelor, a disconfortului şi a derivei întâmpinate în demersul de adaptare este evidentă în variaţiile formale ale lexemelor străine, în măsura în care decupajele din eşantioanele aloglote recurente nu prezintă aproape niciodată aceeaşi variantă grafică.

Pe de altă parte, xenismele înregistrate în debitul textual contribuie plenar la întregirea spectrului imagologic al galeriei sociolectale, şi, printr-o extrapolare permisă de rolul său exponenţial în materie de *bene vivere*, al întregii societăţi balcanice, descifrabile astfel prin reperarea preferinţelor legate de traiul cotidian: alimentaţie, vestimentaţie, preocupări intelectuale, definirea noţiunilor de modă şi lux.

Coeficientul de interpenetrabilitate a limbilor aflate în contact în aria de practicare a comerţului imortalizat de arhive poate fi lămurit prin calcularea procentajului formelor aloglote atractive pentru comunitatea grecofonă. Drept urmare, în ansamblu, efectul nu este absurditatea actului de comunicare şi extravaganţa sau comoditatea expresivă, ci un mod aparte de celebrare a multilingvismului şi a multiculturalismului prin etalarea unui limbaj plastic şi original, care întregeşte tabloul de epocă al unei umanităţi supuse globalizării inofensive şi neprogramate şi, în aceeaşi măsură, identificabile prin tuşa individualizantă.

[29] Unele notări, mai ales de antroponime, demonstrează că /h/ încă păstrează pe alocuri rostirea /e/.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

4. Tehnica traductologică de prelucrare a documentelor de arhivă

Infuzia necontrolată de cuvinte aloglote, modificate uneori doar de mutațiile semantice, cel mai adesea însă radical deformate, atât din necunoaştere, cât şi din cauza adaptării la pronunția şi grafia greacă, constituie impedimente demne de luat în seamă în abordarea traducerii textelor, fie şi numai pentru o traducere sumară, aşa cum impun normele de alcătuire a cuprinsului fişei de inventar. În plus, sistemul de abreviere adoptat, destul de flexibil în funcție de emitent şi, deloc de neglijat, metatextul şi criptarea unor informații, cu consecințe argotice în planul lexical (nu este exclus ca o parte din cuvintele nerezolvabile să fie creații de acest tip), lansarea unui cod semantic secret sau cu circuit restrâns (documentele înregistrează numeroase formulări ambigue de genul „mărfurile *noi*", „monedele *știute*") reprezintă elemente pe cât de derutante pentru paleograf, pe atât de utile pentru emitenți, într-o epocă în care interceptarea corespondenței, nesiguranța transportului, actele de banditism şi practica ascunsă a încălcării restricțiilor economice îi obligau pe negustori la confidențialitate. De asemenea, spre multilingvism şi multiculturalitate îi îndemna şi o anume apetență pentru misiunile de spionaj (v. Popovici 1934: 54 *et* Moga 1938), care serveau fie naționalismului, fie intereselor comerciale.

Procesul cognitiv de translație interlingvală care intervine în mediul multilingvilor balcanici din tabloul contextual al documentelor de arhivă este dublat de actul traductologic complex al prelucrării tehnice prin prisma operațiunii de inventariere arhivistică. Deşi în istoria culturii universale arhivistica este, ca geneză, secondată destul de îndeaproape de paleografie, în spațiul instituțional românesc ea încă nu asimilează resursele nobile ale ştiințelor specializate în procesarea, descrierea şi editarea critică a textelor vechi, cu atât mai puțin solicitate cu cât însăşi lingvistica este un instrument exclus din zona abilităților implicate de tratarea documentelor. Concepută ca material ireductibil de evidență gestionară, fişa de inventar arhivistic este înfățişată ca o simplă unitate de stocare a informației textuale, indiferent de limba, perioada şi caracteristicile documentelor. Fără a descrie ştiințific tratamentul la care trebuie supus textul pe parcursul inventarierii, normativul de lucru prevede consemnarea în formularul standard a unor simple date de reper referențial (NT 1996: 9-17[30]). Atitudinea refractară față de intruziunea oricărei alte ştiințe în afara istoriei şi a arhivisticii are ca obiect şi traductologia, ale cărei norme, strategii şi etape ar trebui luate în considerare în evoluția formativă a specialiştilor arhivelor.

Imposibil de redus la parcurgerea precipitată de constrângerea normării cuantificate şi la o înțelegere trunchiată a documentului tratat ca piesă individuală, apoi la notarea unor informații de multe ori aproximate instinctiv şi selectate după criteriul inteligibilității, abordarea textelor arhivate necesită viziunea completă a traducătorului portretizat de teoreticienii studiilor translației. Percepând stocul arhivistic ca pe un *multilingual corpus*, metoda de prelucrare devine act hermeneutic de parțial transfer intertemporal al prototipului destinat accesului ştiințific. Întrucât

[30] Pentru prelucrarea documentelor greceşti v. *et* Trandafirescu 2000.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

primul contact direct – uneori chiar singurul contact, în lipsa condiţiilor de acces fizic şi intelectual la document (păstrarea documentului pe suport de reproducere: microfilm, copie, facsimil, necunoaşterea limbii/paleografiei etc.) – este rezumatul cuprins în inventarul consultabil, acesta trebuie să întrunească exigenţele traducerii definite ca „modelling activity" (Hermans 2005: 156).[31]

Aplicarea obiectivă a stilului indirect şi atitudinea de livrare către publicul beneficiar a unui produs de patrimoniu impun o deontologie traductologică guvernată de principiul echilibrului în demersul de reducere a distanţei temporale şi culturale. Inserţia termenilor specializaţi şi a celor intraductibili este în mod excepţional admisă pentru explicitare sau în lipsa echivalentului adecvat, însă furnizarea textului într-un ambalaj arhaic este o practică desuetă de artizanat şi nu o probă de empatizare creativă cu prototipul, ori de originalitate reprimată de stilul administrativ (cf. Robinson 2005: 115-116). La nivel conceptual, tehnica parafrazei menţine egală distanţa între metafrază (i.e. traducerea literală) şi imitaţie (i.e. adaptarea excesivă la sistemul limbii ţintă), o soluţie onestă de translaţie a textelor vechi lansată în traductologie de Dryden 1680, *apud* Robinson 2005: 166. Calitatea şi utilitatea rezumatului redat în limba ţintă din inventarul arhivistic trebuie dimensionate, în plus, ca rezultat al acordării la teoria *skopos*-ului formulată de Reiss-Vermeer 1984, prin dozarea impecabilă a ofertei de informaţii, a adecvării la conţinut şi a funcţionalităţii (Schäffner 2005). În această optică, textul livrat prin instrumentul de informare devine un produs cultural din care receptorul este invitat să îşi selecteze piesele relevante pentru interesul şi scopul său, iar traducerea nu rămâne doar un transfer de comunicare, ci o sumă de enunţări despre un act comunicativ care a avut deja loc. Tipul de echivalenţă, ca procedeu de realizare pragmatică ori comunicativă, este aşadar cel orientat către receptorul textului sau al mesajului (i.e. „dynamic equivalence" la E. Nida). Astfel, scheletul teoretic de conţinut al redactării fişei de inventar arhivistic trebuie conformat la o structură minimă a *skopos*-ului traducerii rezumative, care include: funcţia textului intenţionat (exclusiv informativă), destinatarul textului ţintă (cercetătorul), timpul şi locul estimate ale recepţionării textului (decalajul temporal, sala de studiu în instituţia de profil), mijlocul prin care se transmite textul (instrumentul de informare ştiinţifică), motivul generării textului (punerea în circuit ştiinţific).

Aplicarea practică a exigenţelor de selectare a datelor relevante decurge din amplitudinea viziunii enciclopedice asupra macrocontextului documentar şi de înţelegerea deplină a sensului, perspectivă care asigură automatizarea procesului de traducere, un deziderat instituţional îndeplinit deficitar în absenţa aplicării aparatului prescriptiv traductologic. Substratul cotextual devine de multe ori derutant în interpretarea semantică, factorul responsabil fiind tocmai distanţa intertemporală, care plasează elementele structurii limbii sursă în ambiguitate.

[31] Însuşi documentul prototip poate fi considerat o formă de translaţie semiotică a discursului oral, în situaţiile absolut preponderente în perioada medievală de redactare a textului după dictare.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

În ceea ce priveşte traducerea integrală specializată a documentelor, echivalarea în română a cuvintelor şi sintagmelor greceşti aberante este un obstacol important, însă o anumită linie a sincopelor de coerenţă enunţiativă este mai lesne de transmis.

Parcurgerea documentului istoric presupune, mai presus de uzuala metodă a vânării cuvintelor-cheie care se pretează cadrului limitat al fişei de inventar, un mod superior de înţelegere a textului prin investigarea dimensiunii comunicative a mesajului.[32] Oralitatea corespondenţei facilitează conturarea aspectelor sociolingvistice care completează tabloul istoric, graţie indiciilor oferite de elementele verbale, dar şi de cele paralingvistice[33] sau extralingvistice[34]. Uneori, enunţurile atestă atitudini de contracarare sau demascare a unui anume tip de bruiaj psihologic prezumat simultan cu actul comunicării (interogaţii, repetiţii, exclamaţii, *praeteritio*), cu frecvenţă ieşită din comun prin raportare la dimensiunea textului.

Convertirea pseudotraducerii rezumative de care uzează arhiviştii paleografi într-o categorie aparte de discurs profesional, destinat receptorilor interesaţi de conţinutul documentelor pentru elaborarea operelor ştiinţifice, restrânge dramatic libertatea de exploatare a funcţiilor limbii şi privilegiază intenţionalitatea informativă, neutră, concisă, coerentă, calculată cantitativ[35]. Structurarea textului se întemeiază pe mesajul laconic, în genul titlurilor de jurnal, privat de dozarea progresivă şi de coeziune.

Principiul călăuzitor – în realitate pretext de disimulare a lacunelor de competenţă, ca şi mecanizarea impusă de normarea cantitativă cotidiană – este interesul suprem al cercetătorului, care trebuie lăsat să descopere singur corola de informaţii a documentelor[36]. Neputând fi monitorizate, procedeele fundamentale de traducere

[32] Abordarea traductologică beneficiază de palierele: filologic, lingvistic, comunicativ şi sociosemiotic (Nida 2004: 37).

[33] Forma caracterelor, ortografia, dispunerea cuvintelor în pagină: majuscule, distanţarea literelor, notarea siglelor, a mărcilor, a semnelor metrologice, marginaliile.

[34] Caracteristici: tipul de hârtie (hârtie găurită), filigranul (fabrica de hârtie), sigiliul, eventuale ornamente, adaos de minerale strălucitoare în cerneală, completarea în formular tipizat sau redactarea integral manuscrisă, locul semnăturii amprentat digital şi adnotat cu alte semne de validare, menţiunile de orientare în suprafaţa scripturală (*verte* etc.), contrase uneori în săgeţi şi alte simboluri grafice.

[35] Deşi cadrul dimensional al fişei de inventar este deja limitat de formatul standard, există curente arbitrare impozitive care stabilesc textul rezumatului la unul-două rânduri, în baza unor criterii desuete (uniformizarea inventarului arhivistic), iar verificarea şi supervizarea ierarhică – etapa testării din traductologie – lasă decidentului, un prim receptor, capacitatea de intervenţie şi cenzură fără garanţia competenţei acestei învestituri, astfel încât pot apărea situaţii hilare, când sunt eliminate din fişă cuvinte care *doar se presupune* că ar încărca lectura.

[36] E.A. Nida a identificat acest reflex: „Dacă oamenii sunt interesaţi, ei sunt pregătiţi să accepte texte prost traduse din punct de vedere stilistic, însă acest fapt nu trebuie să reprezinte o scuză pentru a efectua traduceri neglijente. La fel de importante ca nivelul

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

– analiza, transferul, restructurarea şi testarea – sunt de regulă eliminate sau, în cel mai bun caz, parcurse opţional, instinctiv şi parţial, iar structura de adâncime a limbii prototipului este ignorată. Tarele concretizate în descifrarea administrativă a documentelor medievale nu numai că pun izbitor în evidenţă carenţele de competenţă paleografică, dar obstrucţionează implacabil evoluţia, specializarea şi perfecţionarea în această ştiinţă, al cărei instrument este în mod greşit identificat cel mult în dicţionarul limbii corespunzătoare. Nu este conştientizată obligaţia esenţială a traducătorului, anume de a evita „răstălmăcirea originalului", dar şi aceea a procesării mentale a actului de translaţie prin reflecţie de tip etnoteoretic, aceste lacune fiind pricinuite de atitudinile eronate faţă de activitatea traductivă: „unii dintre ei o consideră echivalentă activităţii de creaţie şi o valorizează ca act de recreaţie, nemulţumindu-se cu rolul de intermediar transparent; alţii se consideră simplii (*sic*!) tehnicieni şi, ca atare, îşi devalorizează munca" (Lungu Badea 2002). Nefiind nici traducători consacraţi, nici traducători ocazionali, nici lingvişti, nici cercetători şi, mai ales, nedispunând nici de ingeniozitate lingvistică, arhiviştii se mulţumesc doar să desluşească documentele redactate în limbi şi paleografii străine, făcând parodic o concurenţă neloială categoriei *developers of machine translation*.

În realitate, orice document medieval, indiferent de gradul de formalizare a comunicării, conţine elemente vibrante care fac apel la retorica determinată de relaţia sursă-mesaj, prin cumularea funcţiilor intenţionalităţii: expresivă, cognitivă, egocentrică, imperativă, performativă, emotivă, fatică (v. Nida 2004: 63-65). Mostrele edificatoare de utilizare funcţională a limbii s-ar preta consemnărilor tehnic eliptice din inventarul arhivistic, dacă optica umanistă asupra actelor medievale ar tinde spre desăvârşire şi din perspectiva profesioniştilor acestora, pentru că practica eficientă ar trebui să conducă inevitabil la „adevărul că a traduce înseamnă înainte de toate a înţelege, dar nu înseamnă apoi a reproduce pur şi simplu atâta cât s-a înţeles. …Nu înseamnă a reproduce formal limbajul altcuiva, ci a-l transfera dintr-o formă culturală în alta şi că orice limbă, considerată istoric, ne apare ca produsul elaborat al tradiţiei unei forme particulare de cultură." (Terracini 1957: 54-56)

Arhivistul şi-ar asuma astfel sarcina de a identifica unităţile culturale, bazându-se pe indicaţiile pragmatice contextuale şi păstrând legătura dintre contextele sursă (istoric sau creator/producător, actual sau exploatator) şi contextul-ţintă (observator şi beneficiar), în aspiraţia de a sintetiza dialogismul vocilor auctoriale şi traductoriale.

educaţional şi interesele cititorilor sunt şi supoziţiile lor asupra felului în care trebuie să arate o traducere." (Nida 2004: 124)

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

Bibliografie

A. Surse

AAS = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Arendaş Antonie Stamboli (1831-1847)".

ACASC = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond „Arhiva comercială Anastasie I. şi Sterie I. Caramihu (1810-1815)".

ACPD = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond „Arhiva comercială Panaiot Daniil (1838-1846)".

ACPP = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond „Arhiva comercială Pihtu-Poshari (1800-1805)".

AIMC = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Andrei Iliadi şi Mihali şi Compania (1805-1825)".

CFEHG = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Casa comercială Fraţii Evloghie şi Hristo Gheorghiev (1785-1846)".

CGC = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Costa Gica şi Compania (1798-1832)".

CIS = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Casa comercială Ioan St. Stamu (1714-1876)".

CNGS = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Compania Negustorilor Greci din Sibiu (1453-1864)", transferat la Biblioteca Academiei Române sub denumirea „Arhiva Casei comerciale Constantin Hagi Pop", în colecţia „Documente Istorice".

DCFC = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Dragomanul Constantin Furtună şi Compania (1817-1825)".

FINP = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Fraţii Ioan şi Neacşu Panu (1775-1803)".

GCBC = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Gh. Gheorghiu (Carcalechi-Braşoveanu) şi Compania (1784-1809)".

HICPF = Serviciul Arhivele Naţionale Istorice ale României, fond arhivistic „Hagi Ianuş Costa Petru şi Fraţii (1650-1833)".

B. Lucrări de referinţă

Ammon 2004: Ulrich Ammon *et alii* (eds.), *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*, vol. I, Berlin-New York, Walter de Gruyter.

Androutsopoulos 2009: Jannis Androutsopoulos, *Global issues and findingsfrom greek contexts: a postscript*, în „Pragmatics", nr. 3 (XIX), pp. 413-417.

Baker 2005: Mona Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London-New York, Routledge.

Britain 2004: David Britain, *Geolinguistics - Diffusions of Language*, în Ammon 2004, p. 34-48.

Brown-Levinson 1987: Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness. Some Universals in Language Use*, Cambridge University Press.

Browning 1961: Robert Browning, *Medieval and Modern Greek*, London, Hutchinson University Library.

Burke-Hsia 2007: Peter Burke, R. Po-Chia Hsia (eds.), *Cultural Translation in Early Modern Europe*, Cambridge University Press.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

Calvet 1999: Jean-Louis Calvet, *La guerre des langues et les politiques linguistiques*, Paris, Hachette Littératures.

Capidan 1932: Theodor Capidan, *Aromânii: dialectul aromân, studiu lingvistic*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională.

Christopoulos-Tsitselikis 2003: Dimitris Christopoulos, Konstantinos Tsitselikis, *Legal aspects of religious and linguistic otherness in Greece. Treatment of minorities and homogeneis in Greece: Relics and challenges*, în "History and Culture of South Eastern Europe", nr. 5 (2003), p. 81-93.

Christopoulou 1805: Athanasios Christopoulou, *Γραμματικὴ τῆς αἰολοδορικὴς, ἤτοι τῆς ὁμιλουμένης τωρινὴς τῶν Ἑλλήνων γλώσσαν,* Viena, Johanna Schreimbl.

Ciolac 1999: Marina Ciolac, *Sociolingvistică românească*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Ciuhandu 1936: Gheorghe Ciuhandu, *Comercianţii «greci» în părţile ungurene şi în special în ţinutul Aradului*, în *Fraţilor Alexandru şi Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani XIV. IX. MCMXXXVI*, Bucureşti, Monitorul Oficial Imprimeria Naţională.

Coulmas 2005: Florian Coulmas, *Sociolinguistics: the study of speakers' choices*, Cambridge University Press.

Danet-Herring 2007: Brenda Danet, Susan C. Herring (eds.), *The multilingual Internet*, Oxford, Oxford University Press.

Dascăl 2011: Loredana Dascăl, *Configuraţii pragmatice şi lexicale ale limbii greceşti în textele epistolare redactate de Compania Negustorilor Greci din Sibiu (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*, teză de doctorat nepublicată, susţinută la 16 septembrie 2011, coord.: prof. univ. dr. Eugen Munteanu, Iaşi, Universitatea „Al.I. Cuza".

Doboşi 1936: Alexandru Doboşi, *Consideraţiuni asupra istoriei comerţului ardelean în veacul al 18-lea*, în *Fraţilor Alexandru şi Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani XIV. IX. MCMXXXVI*, Bucureşti, Monitorul Oficial Imprimeria Naţională.

Dryden 1680: John Dryden, *Ovid's Epistles translated by several hands*, London.

Dumistrăcel 2006: Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentaţia instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I. Cuza".

Ferguson 1959: Charles A. Ferguson, *Diglossia*, în Ionescu-Ruxăndoiu 1975, p. 135-146.

Florea 1996: Ion A. Florea, *Onomastica personală neogreacă şi modernizarea antroponimiei româneşti*, în „Analele ştiinţifice ale Univ. «Al.I. Cuza» din Iaşi, Secţ. III, Lingvistică, XLI/XLII (1995-1996), p. 103-117.

Georgakopoulou, Alexandra, 2003, *Computer-mediated communication*, în Verschueren 2001, p. 1-20.

Georgakopoulou 2006: Alexandra Georgakopoulou, *Postscript: Computer-mediated communication in sociolinguistics*, în „Journal of Sociolinguistics", nr. 10 (IV), p. 552-560.

Georgakopoulou-Lytra 2009: Alexandra Georgakopoulou, Vally Lytra, *Language, discourse and identities: snapshots from Greek contexts*, în „Pragmatics", nr. 3 (XIX), p. 311-316.

Harris 1980: Roy Harris, *The Language-Makers*, London, Duckworth.

Hâciu 1936: Anastase N. Hâciu, *Aromânii: comerţ, industrie, arte, expansiune, civilizaţie*, Focşani, Cartea Putnei.

Hermans 2005: Theo Hermans, *Models of Translation*, în Baker 2005, p.154-157.

Hudson 1987: Richard Anthony Hudson, *Sociolinguistics*, Cambridge University Press.

Ionescu-Ruxăndoiu 1975: Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chiţoran, *Sociolingvistică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

Kloss 1966: Heinz Kloss, *Tipuri de comunităţi multilingve: discuţia a zece variabile*, în Ionescu-Ruxăndoiu, p. 122-131.
Kousoulas 1904: Ioannis Ch. Kousoulas, *Μελετή περί του γλωσσικού ζητήματος,* Athena, Paraskeva Leoni.
Lungu Badea 2002: Georgiana Lungu Badea, *Cercetarea traductologică românească*, în „Analele Universităţii de Vest din Timişoara", 40 (2002), p. 127-142.
Lüdi 2004: Georges Lüdi, *Code-Switching*, în Ammon 2004, p. 341-350.
Mackey 1976: William Francis Mackey, *Bilinguisme et contact des langues*, Paris, Klincksieck.
Martin-Leake 1814: William Martin-Leake, *Researches in Greece*, Londra, A.J. Valpy Tooke's Court Chancery Lane.
Meyerhoff 2006: Miriam Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, London, New York, Routledge.
Moga 1938: Ioan Moga, *Negustori greci agenţi revoluţionari la noi şi în Apus*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj", VII (1936-1938), p. 640-656.
Nida 2004: Eugene A. Nida, *Traducerea sensurilor*, Iaşi, Institutul European.
NT 1996: *Norme tehnice privind desfăşurarea activităţilor în Arhivele Naţionale, aprobate de Directorul general prin Ordinul nr. 227 din 18 iunie 1996*.
Papahagi 1909: Pericle Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl".
Popovici [1927] 1934: Duşan I. Popovici, *Despre aromâni – O Ţinţarima – Contribuţiuni cu privire la chestiunea formării negoţului nostru.* Traducere de C. Constante, Bucureşti, Tipografia „Dorneanu".
Rados 1890: Konstantinos N. Rados, *Ὁ ἐν Γαλλίᾳ περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀγών. Τελευταία φάσις τοῦ γλωσσικοῦ ἡμῶν ζητήματος*, Athena, Palamidis.
Reiss-Vermeer 1984: Katharina Reiss, Hans J. Vermeer, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen, Niemeyer.
Robinson 2005: Douglas Robinson, *Babel, tour of*, în Baker 2005, p. 21-22.
Roja 1808: Gheorghe Constantin Roja, *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen*, Pesta.
Rosetti 1968: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.
Scalcău 2003: Paula Scalcău, *Grecii din România*, Bucureşti, Omonia.
Schäffner 2005: Christina Schäffner, *Action: theory of "translatorial action"*, în Baker 2005, p. 3-5.
Singleton-Kallen 2004: David Singleton, Jeffren L. Kallen, *Lexicon*, în Ammon 2004, p. 530-539.
Spilioti 2009: Tereza Spilioti, *Graphemic representation of text messaging: alphabet choice and code-switches in Greek SMS*, în „Pragmatics", nr. 3 (XIX), p. 393-412.
Steinberg 1982: Danny D. Steinberg, *Psycholinguistics: language, mind, and word*, London-New York, Longman.
Steinke-Vraciu 1999: Klaus Steinke, Ariton Vraciu, *Introducere în lingvistica balcanică*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".
Terracini 1957: Benvenuto Terracini, *Conflitti di lingue e di cultura*, Veneţia, Neri Pozza.
Trandafirescu 2000: Natalia Trandafirescu, *Câteva opinii în legătură cu metodologia prelucrării şi valorificării documentelor în limba greacă existente în Arhivele româneşti*, în „Revista Arhivelor", LXII (2000), nr. 1-2, p. 207-228.
Tseliga 2007: Th. Tseliga, *"It's all Greeklish to me!": Linguistic and sociocultural perspectives on Roman-alphabeted Greek in asynchronous computer-mediated communication*, în Danet-Herring 2007, p. 116-141.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)

Vakalopoulos 1973: Apostolos Vakalopoulos, *History of Macedonia 1354-1833*. Traducere de Peter Megann, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies.
Verschueren 2001: Jef Verschueren et *alii* (eds.), *Handbook of Pragmatics*, Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins.
Vikor 2004: Lars Vikor, *Lingua Franca and International Language*, în Ammon 2004, p. 328-335.

BDD-V3594 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:38:34 UTC)